

PiS-hez köthető, amely a jelzett három évben, radikális koalíciós partnereivel együtt az újdonsült tagállam „renitens” nemzeti kormányát adta. A PiS ezt a 30%-ot azóta egymaga képviseli, ellenzékben. Még magasabb értékre futott fel az ellenzék Bulgáriában: a 2009-es választásokon – a friss erejű és kormányerővé lett GERB-nek köszönhetően (egymagában 40% eredménnyel) – 56%-ig jutott. Most, a ciklus vége előtt aktuális mérések nem állnak rendelkezésre. Horvátország egyelőre szerényen húzódik meg a háttérben a maga, 2003 óta csökkenő 14–13–12%-ával. (Utolsó adat: 2011.) De legkésőbb a 2013-ra kitűzött csatlakozás pillanatától nyilván növekedés várható.

Az országoként eléggé eltérő értékek és időbeli tendenciák világosan jelzik: az EU-ellenzék erőnléte a vonatkozó mintákon messze nem egyöntetű, és egyedenként pedig önmagában hullámzó. A lengyel és a bolgár példában közös a taggá válás pillanatában mutatkozó növekedés; kérdés: véletlen-e ez így, vagy szükségszerű. A politikai tartalmakban közös az identitás-, szuverenitás- és mentalitás-kérdések sora, ezek nyomtérképe viszont már változó: lengyel–bolgár vonatkozásban részben a nyílt szembenállásig jut el, horvát viszonylatban ellenben csak mérsékelt ellenzéki ségre futja belőle.

3. Nemzeti, strukturális, környezeti adottságok

Az ellenzéki magatartás erőnléte, motivikája nyilvánvalóan függ a helyi környezet történeti örökségtartalmától, nemzeti önfelfogásától, politikai kultúrájától. De beleszól mindebbe a pártstruktúrák, a jól-rosszul kialakított választási rendszer, a választói magatartás adott jellegzetessége is. Az évszázados elnyomatás emlékezete, tudata például meghatározó a nemzeti érzékenység szempontjából, és melyik kelet-közép- és délkelet-európai nemzetet nem sújtotta ez az átok? A nagyjában a 20. századra elért, de a szovjet blokk keretében újra elveszített függetlenség fragmentált nemzeti politikai gyakorlatának sok kezdetlegessége kísért minden EU-integrációs igyekezet közepette (populista, fundamentalista örökségek, politikai gondolkodás megállapodatlansága). Ezeket a

kontextusokat hosszan lehetne elemezni; a tanulmány, rövid formában ugyan, de próbálkozik is ezzel.

Mennyire általánosíthatók a három országminta alapján levont következtetések? További országok behelyettesítése bizonyára még többet mondana, szilárdabb következtetésekre vezethetne.

Komáromi Sándor

Kategóriák az elemzésben és a gyakorlatban: gondolatok az európai muszlimok vizsgálatával kapcsolatban

Brubaker, Rogers: Categories of analysis and categories of practice: a note on the study of Muslims in European countries of immigration = Ethnic and Racial Studies, Vol. 36, 2013, No. 1, 1–8. p.

A cikk kritikus szemmel vizsgálja a muzulmánok tanulmányozását a bevándorlás által érintett európai országokban. A „muszlim” fogalom egyaránt lehet elemzési kategória és bizonyos társadalmi, politikai és vallási gyakorlatokat jelölő, egyre inkább vitatott gyűjtőfogalom. A szerző felhívja a kutatók figyelmét, hogy a „muszlim” kategória használata a jelenleginél nagyobb körültekintést kíván.

Az elmúlt években egyre nagyobb lett az érdeklődés a vallás iránt a nemzetiségi, faji kérdéseket és a nacionalizmust kutató hallgatók körében. Ez a fellendülés a témában megjelenő tudományos publikációk számában is erősen megmutatkozik. Nem meglepő, hogy ezen cikkek jelentős hányada az Európában élő muzulmánokat teszi vizsgálat tárgyává. A gyakorlatban a „muszlim” kategória azonosulásra és a muszlim közösség tagjainak azonosítására használatos. Mint az azonosítással kapcsolatos kategóriák esetében mindig, az azonosulás és a mások által történő azonosítás szorosan összefügg egymással.

Az elmúlt évtized során lényeges elmozdulás volt érzékelhető a bevándorló háttérből érkező lakosság azonosításában. Észak- és Nyugat-Európában a lakosság azon csoportjait, akiket korábban aszerint neveztek meg, hogy mely országból, régióból érkeztek vagy milyen társadalmi-gaz-

dasági, demográfiai, jogi vagy faji kategóriát képviseltek, egyre inkább valóság alapján kezdte azonosítani a társadalom, méghozzá muszlimokként. Ez az eltolódás megjelent a politikában, a közigazgatásban, a médiában, a tudományos kutatásban és a hétköznapi életben is. A változás kis részben az azonosulásban bekövetkezett módosulást követte, de a vendégmunkások „muszlimmá” alakulása elsősorban mégsem ennek tudható be. Ez a diskurzusbeli eltolódás már jóval a 2011. szeptemberi események előtt elkezdődött – köszönhetően az iszlám erősödő nyilvános jelenlétének és az iszlám elismerését már negyed évszázada követelő hangoknak.

Az azonosulások egy bizonyos csoportja a mások általi azonosításra adott reakcióként alakul ki, különösen akkor, ha a mások általi azonosítás erősen megbélyegző értelmű. Vannak, akiket a muszlimként való megbélyegzés a mindennapi életben arra ösztönöz, hogy reaktív módon felvállalják muszlim azonosságukat, és újra értékkel töltsék meg azt, amit mások degradáltak. A muszlim azonosság vállalása azonban azt is jelenti, hogy a muszlim kollektíva által mondott vagy cselekedett dolgokért is felelősséget kell vállalni mások előtt. Ez sokakat vagy arra indít, hogy még hangsúlyosabban felvállalják muszlim azonosságukat, vagy arra, hogy önmagukat „világi” vagy „kulturális” muszlimokként határozzák meg.

A muszlimokat azonban nemcsak a nem-muszlimok készítetik állásfoglalásra azonosságukkal kapcsolatban, hanem a többi muszlim is. Ezek a muszlimok élhetnek az illető közvetlen környezetében (családtagok), de lehetnek egészen távoli személyek (vallási vezetők, újságírók, muszlim tudósok stb.) is. Mindezek hatására a „muszlim” lét kategóriájával való azonosulás egyre inkább tudatos döntés eredménye, mint automatikus örökség. Mint ilyen, határozottan meg is tagadható, ez azonban egyelőre nem jellemző.

Muzulmán többségű kontextusokban a „muszlim” azonosulás és azonosítás sokáig magától értetődő volt, ez azonban megváltozott a muszlim világból történő tömeges elvándorlással. De a muszlim világban belül is megszakadt a folytonosság a globalizáció, a nyugati életstílus térnyerése, a családi szerkezet és az oktatási rendszer megváltozása, valamint az új vallási kommunikációs módszerek és a különböző vallási mozgalmak felbukkanása nyomán. A fenti tényezők mind nagyobb teret

engedtek a vallásosság egyéni megélésének és az iszlám objektifikációjának, azaz tárgyként való szemléletének.

Ezek a folyamatok, amelyek a muzulmán többségű kontextusokban is nyilvánvalóak, még erőteljesebbek a nyugati bevándorlási célországokban. A muszlim bevándorlók gyermekeiben és unokáiban – erős kulturális és intézményi muszlim háttér nélkül – már nehezen fejlődik ki az automatikus muszlim azonosulás. A bevándorló családok különösen nagy harcot vívnak magukkal az iszlám értelmezését és a jó muszlim fogalmának meghatározását illetően.

A családon kívül a bevándorló szülők leszármazottai hatalmas mennyiségű, muszlim és nem-muszlim szereplőktől származó iszlámmal kapcsolatos diskurzussal találják magukat szembe. Ezen fiatalok világában az iszlám már nem sziklaszilárd kulturális, társadalmi és vallási közvetítő közeg, hanem örökös vita és párbeszéd tárgya. A „muszlim” kategóriával nem lehet automatikusan azonosulni: csak tudatosan lehet mellette állást foglalni.

Jóllehet az elemzésben és a gyakorlatban használt kategóriákat érdemes megkülönböztetni, gyakran elmosódik a határvonal közöttük. Pedig a kutatók nemcsak leírták a bevándorló lakosság muszlimmá válásának folyamatát, hanem hozzá is járultak ahhoz. Ha valaki elemzése tárgyaként a muszlimokat jelöli meg, ezáltal máris a vallásos meggyőződésekre és a vallásosságra irányítja a figyelmet, illetve arra, hogy a vizsgált lakosság vallásosság tekintetében eltér a társadalom többi részétől. Ezáltal előtérbe kerül a vallás mint viszonyítási keret, és háttérbe szorít más, esetleg relevánsabb kereteket. Az Európában élő muszlimok valóban sok szempontból hátrányos helyzetűek, de nem elsősorban mint muszlimok. A vallás tagadhatatlanul fontos sok muzulmán számára, de még a magukat muzulmánoknak vallók sem mindig vagy kizárólag muszlimként azonosítják magukat.

A muszlimok és az iszlám társadalomtudományi kutatásában számos egymással versengő publikus reprezentációja van e két fogalomnak, ezért nagyon fontos, hogy a kutatók átgondoltan használják és kritikusan szemléljék e kategóriákat. Hangsúlyozniuk kell, hogy a „muszlimok” nem homogén csoportot, hanem heterogén kategóriát alkotnak. Ily módon lehet a „muszlimok” kategóriája valóban az elemzés tárgya és nem csupán eszköze.

Pethő-Szirmai Judit